

Visuaalinen väkivalta ja sensuuri – Aggressiopsykologian kritiikkiä

Pekka J. Malinen

Väkivallan esittämistä säädellään Suomessa sekä tv-ohjelmien, teatterielokuvien että videotallenteiden kohdalla. Virallinen sensuurielin eli Valtion Elokuvatarkastamo katselee ennakolta kaikki kaupalliseen levitykseen tarkoitetut elokuvat ja videonauhat ja tarvittaessa kieltää tai määrää lyhennettäväksi ne filmit, jotka katsotaan liian väkivaltaisiksi. Televisio-ohjelmat eivät kuulu ennakotarkastuksen piiriin, mutta Yleisradio, MTV ja Kolmoskanava valvovat tarjontaansa ja ovat vastuussa ohjelmistonsa sopivuudesta. Esimerkiksi Yleisradion hallintoneuvoston keväällä 1987 tekemän päätöksen mukaan

"Yleisradio ja MTV tehostavat valppauttaan ns. toimintasarjojen ja jännityselokuvien valitsemisessa. Erityisesti on varottava tarjoamasta väkivaltaisia käyttäytymismalleja ja yleensäkin torjuttava laskelmoiva väkivalta ohjelmissa."

Väkivalta(isuus) itsessään ei toki ole kieltope-
ruste, esitetäänhän esim. 'Tuntematonta sotila-
lasta' säännöllisesti niin televisiossa kuin teat-
tereissakin ilman poistoja. Ainoastaan *raai-
stavaa* väkivaltaa sisältävät filmit määrätään
kiellettaviksi mm. laissa elokuvien tarkastuk-
sesta (299/1965). Elokuvatarkastamon senso-
rien ja tv-ohjelmiston vastaavien toimittajien

tehtävänä on arvioida, milloin väkivalta ylittää
tämän raaistavuuden rajan.

Sensorien toiminta ei luonnollisestikaan
ole täysin mekaanista väkivallan jakamista
raaistavaan ja ei-raaistavaan, vaan myös elo-
kuvan taiteellinen taso vaikuttaa asiaan. Laa-
dukkaan filmin kohdalla väkivaltaa ei leikellä
pois yhtä herkästi kuin roskaelokuvan, sen si-
jaan katsojia ehkä "suojellaan" asettamalla
korkeampi ikäraja (maksimissaan K-18). Vi-
deoelokuvien osalta tilanne on mutkikkaam-
pi, sillä uuden videolain myötä on koko K-18
-luokka kielletty; Elokuvatarkastamo on käyt-
tänyt asiassa 'yleisömyönteistä tarveharkin-
taa' ja alentanut joidenkin 18-vuotiailta kiel-
lettyjen filmien ikärajaa 16:een, jolloin niitä
voidaan levittää myös videotallenteena. Näin
on käynyt mm. elokuvalla 'Viimeinen tango
Pariisissa'.

Joka tapauksessa vallitsevan tarkastuslain-
säädännön mukaan on raaistavan väkivallan
esittäminen kiellettävä ennakolta, ja myös te-
levision puolella väkivallan esittämistä pyri-
tään rajoittamaan. Tämä on se lähtökohta, jo-
hon jatkossa seuraava aggressiopsykologian ja
muun empiirisen väkivaltatutkimuksen kri-
tiikki nivoutuu. Koko väkivallan sensurointi-

tarve nojautuu siihen näkemykseen, että

"aggressiotutkimuksessa on jo sitovasti osoitettu väkivaltaisen käyttäytymisen ja väkivaltaa sisältävien filmien katselun välillä vallitsevan positiivisen, joskaan ei aina kovin voimakkaan syy-yhteyden. Tämä yhteys on riittävän selvä jotta sen perusteella voidaan suositella väkivaltaisten ohjelmien esittämisen rajoituksia..." (Lagerspetz 1988, 153-154)

Filmattu väkivalta ja aggressio

Filmatun väkivallan ja aggression välinen yhteys on kiinnostanut psykologeja, yhteiskuntatieteilijöitä ja kasvattajia vuosisadan alusta asti. Vaikka tässä ei olekaan mahdollista paneutua laajemmin tähän joukkotiedotuksen vaikutustutkimuksen elinvoimaiseen haaraan, kerrattakoon tärkeimmät testattavana olleet hypoteesit tämän yhteyden luonteesta:

Mallioppiminen; etenkin Bandura työtovereineen (Bandura 1973, Bandura 1977, Bandura & Walters 1963) kehitteli ns. sosiaalisen oppimisen teoriaa ja kuuluisilla Bobo-nukkekoikeillaan osoitti, miten lapset jäljittelevät näkemiään väkivaltamalleja omassa toiminnassaan (tästä Bobo-perinteestä enemmän tuonnempana). Lyhytaikaisten vaikutusten ohella joissakin tutkimuksissa jäljittelyä havaittiin jopa kuukausia katselun jälkeenkin (Hicks 1965). – Mallioppimisesta laajemmin ks. esim. Bryan & Schwartz 1971.

Katharsis-teoria on tavallaan edellisen vastakohta; sen mukaan väkivallan katsominen ei suinkaan saa katsojaa aggressiiviseksi vaan päinvastoin auttaa purkamaan katsojan omia aggressiivisia ylläkkeitä ikään kuin ukkosen johdatin (tästä ks. esim. Feshbach 1961, Feshbach 1964 tai Walters, Thomas & Acker 1962). Tämän teorian mukaan siis väkivallan katselulla olisi pikemminkin myönteisiä kuin kielteisiä vaikutuksia. Vaikka katharsis-teori-

aa tukevia havaintoja onkin saatu eräissä empiirisissä tutkimuksissa, ei sillä ole kovinkaan tunnustettua asemaa sosiaalitieteissä (joidenkin tutkijoiden mukaan se olisi jopa tullut "kookonaan hylätyksikin", ks. Hemánus 1988).

Desensitisaatioteoria on eräänlainen 'sofistikoidumpi' versio mallioppimisesta; sen mukaan ihminen tottuu näkemään väkivaltaa ja sen myötä myös kyky sietää todellisen elämän väkivaltaisuutta lisääntyy (ks. Maccoby 1959 tai Cline, Croft & Courriers 1973). Kun tällainen turtuminen on tarpeeksi pitkällä, saattaa kynnys omaankin väkivaltaiseen käyttäytymiseen alentua, joten desensitisaatioteoriassa tullaan ikään kuin 'mutkan kautta' lähelle mallioppimisnäkemystä.

Informaation prosessointiteoria ja *kognitiivinen neoassosiaatiomalli* ovat uusimpia kehitelmiä tällä alalla. Ensinmainitussa (Huesmann 1984 tai Huesmann, Lagerspetz & Eron 1984) korostetaan muistiin tallentuneiden väkivaltamallien merkitystä, joita "harjoitetaan" esimerkiksi sadististen piirrustusten tai raa-kuuksia vilisevien kouluaineiden avulla. Jälkimmäinen (Berkowitz 1984) liittyy samaan teemaan: mitä enemmän yksilö näkee väkivaltaa joukkotiedotusvälineissä, sitä enemmän hänellä on muistiinsa varastoituneena valmiita väkivaltaisia käyttäytymismalleja, jotka saattavat joissakin tilanteissa antaa virikkeitä konkreettiseen käyttäytymiseenkin. (teorioiden luokittelusta tarkemmin ks. Viermerö 1986)

Kaikissa näissä teorioissa on siis samanlainen metodologinen asetelma: toisaalla on tietty reaktio (= väkivaltainen käyttäytyminen), toisaalla testattavana tietty syytekijä eli väkivaltaviihde. Mallioppimis- ja katharsisteoriat ovat tässä suhteessa yksiselitteisimmät – niiden mukaan väkivallan katselu joko aiheuttaa tai ehkäisee yksilön aggressiivisuutta. Muihin teorioihin liittyy monimutkaisempia

asennetason prosesseja, jotka eivät välttämättä heijastu heti aktuaaliseen käyttäytymiseen. Joka tapauksessa ajattelun taustalla on vanha tuttu S—R -kaava, joka tarvittaessa täydentyy ns. väliintulevilla muuttujilla muotoon S—O—R; tällöin mukaan tulevat myös subjektin rooliin liittyvät aspektit (hänen odotuksensa, aiemmat kokemuksensa ym. kognitiiviset tekijät). Klassisen "lääkeruiskumallin" modifioiminen kolmijäseniseksi on välttämätöntäkin, koska sama 'ärsyke' ei voi aiheuttaa kaikkien kohdalla täsmälleen samanlaista 'reaktiota', ts. jokainen väkivaltafilmin nähnyt katsoja ei aggressivoidu samaan tapaan kuin jokainen riittävästi alkoholia juonut humaltuu (enemmän tai vähemmän).

Tämä modifiointi huomioonottaenkin perusasetelma pysyy ennallaan; kysymys on edelleen reagoinnista tiettyyn ärsykkeeseen. Toisin sanoen väkivaltafilmiin on taipumus aggressivoida katsojaa, mutta tämän aggressiivointitendenssin voimakkuuteen vaikuttavat toisaalta katsojan (ja katselutilanteen) erityispiirteet, toisaalta itse ärsykkeen ominaisuudet (esimerkiksi monissa empiirisissä kokeissa havaittu seikka, että ihannoivassa valossa esitetty väkivalta aggressivoi tehokkaammin kuin tuomittavana esitetty).

Kokeellista väkivaltatutkimusta: Bandura ja Bobo-nukke

Klassinen esimerkki kokeellisesta väkivaltatutkimuksesta on amerikkalaisen Stanfordin yliopiston psykologien Albert Banduran ja hänen työryhmänsä 1960-luvun alussa käynnistämä koesarja. Tähän sarjaan kuului lukuisia erillisiä tutkimuksia, mutta metodologinen perusrakenne oli aina sama: lapselle näytettiin erilaisia väkivaltaisia kohtauksia, joissa ihminen pahoinpiteli eri tavoin muovinukkea. Katselun jälkeen lapsi vietiin huoneeseen,

jossa tällä oli mahdollisuus imitoida näkemäänsä Bobo-nuken avulla (tutkijat tarkkailivat leikin kulkua yksisuuntaisen peili-ikkunan kautta). Esitetyt filmit tarjosivat erilaisia aggressiomalleja: joissakin nuken pahoinpitelyä ei selitetty mitenkään, toisissa taas pahoinpitelijää joko kiitettiin ja palkittiin tai toruttiin ja rangaistiin jälkeen päin. Lapsen leikistä tehdyt havainnot olivat varsin "odotettuja"; ne lapset, jotka näkivät filmihahmon selviävän tekosistaan ilman seurauksia tai tulleen palkituksi, jäljittelivät omassa leikissään mallia useammin kuin ne, joiden näkemää esikuvaa oli rangaistu. Pojat myös imitoivat pahoinpitelyä herkemmin kuin tytöt. Myöhemmissä Bobo-kokeissa todettiin, että myös piirrettyjen tv-hahmojen väkivaltaikäyttäytymistä jäljiteltiin yhtä paljon kuin elävien ihmisten (ks. esim. Liebert & Sprafkin 1988, 65-71).

Tällaiseen aggressiotutkimukseen voidaan jo suoralta kädeltä esittää eräitä kriittisiä huomautuksia. Ensinnäkin on kyseenalaista, voidaanko nukkehahmon murjomista leikin yhteydessä pitää todella osoituksena aggressiivisuudesta (lapsihan tietää, että kyseessä on eloton nukke, joka ei oikeasti tunne kipua). Toisaalta lapset ovat yleensä lyhytjänteisiä ja kyllästyvät nopeasti yhteen ja samaan toimintaan; niinpä voidaan ajatella niinkin, että filmin katsominen on käynyt tylsäksi ja sen vuoksi lapsi purkaa kiukkuaan nukkeen. Näin ollen siis itse ärsykeellä ei olisi käyttäytymisen kannalta ratkaisevaa merkitystä — nukke olisi ehkä saanut kyytiä vaikka sitä ennen olisi näytetty täysin väkivallatonta lastenohjelmaa. Ja niin edelleen.

Olenneisempaa on kuitenkin Bobo-kokeiden tapaisten empiiristen väkivaltatutkimusten yleinen teoreettinen ajatustausta. Siihen liittyviä pulmakohtia voidaan havainnollistaa ottamalla vertailukohdaksi toinen suosittu 'häiriökäyttäytyminen' eli alkoholismi. Sen

kautta käy myös – toivottavasti! – selville, miten erilaiseksi inhimillisen käyttäytymisen selittäminen muuttuu, kun syytekijöiden ja niistä johtuvan toiminnan asemesta koko tapahtuma pyritään mieltämään toimintojen keskinäissuhteiden kautta (siis muuttamalla S–R, S–O–R, S–O–O–R jne. kaavat lähemmäksi muotoa R–R).

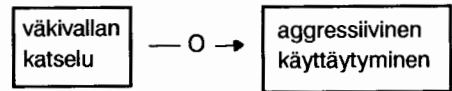
Ärsykkeet ja reaktiot, toiminnot ja toiminnat

Seuraavan tarkastelun taustalla on ns. toiminnan psykologian kritiikki vallitsevaa (länsimaista) behavioristis pohjaista psykologiaa kohtaan, jota ei tässä voi referoida laajemmin. Primäärilähteenä mainittakoon A.N. Leontjevin teos 'Toiminta, tietoisuus, persoonallisuus' (1977) sekä ao. teoretisointia popularisoiva Klaus Weckrothin kirja 'Toiminnan psykologia' (1988).

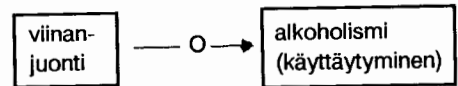
Aluksi on tehtävä eräs ensiarvoisen tärkeä varaus. Aggressiopsykologia on keskittynyt ensisijaisesti lasten ja nuorten tutkimukseen, ja erityisesti tv-väkivallan ja aggressiivisuuden yhteyttä on havainnoitu muutamia poikkeuksia lukuunottamatta lasten osalta (tämä selittyy mm. kasvattajien ja viranomaisten kiinnostuksella juuri lasten psyyken kehitykseen ja mahdollisiin uhkiin tälle kehitykselle). On siis oltava varovainen silloin kun saatuja tutkimustuloksia halutaan yleistää koko väestöä koskeviksi. Toisaalta lapset muodostava myös toiminnan psykologian kannalta eräänlaisen katvealueen, koska heidän kohdallaan ei voida puhua vielä emotionaalisessa ja kognitiivisessa mielessä 'valmiista' persoonallisuuksista, jotka tiedostavat täysin oman toimintansa ja sen seuraukset itselleen, muille ja fyysiselle ympäristölleen (esimerkiksi hyvin pieni lapsi saattaa piirrosfilmiä katsellessaan paiskata lemmikkihiirensä päin seinää nähdäkseen,

käytkö sille samalla tavalla kuin elokuvassa. Hiiren kuolema tulee lapselle yllätyksenä ja kukaties suurena järkytyksenä – voidaanko tässä tapauksessa puhua aggressiivisuudesta...?); pienten lasten tapaukseen palataan myöhemmin erikseen, seuraava kehittäminen yleisemmällä metodologisella tasolla.

Aggressiopsykologia lähtee siis väkivallan katselun osalta liikkeelle kausaalisen selittämisen mallista, jossa toisaalla on tietty reaktio eli aggressiivinen käyttäytyminen ja toisaalla tietty (potentiaalinen) syytekijä eli väkivalta-viihde. Koska näiden suhde ei voi olla deterministinen kumpaankaan suuntaan – väkivallan katselu ei aiheuta aina aggressiota jokaisessa ihmisessä eikä aggressio voi aina edellyttää väkivaltaviihteen katselua – on mukaan otettava muita selittäviä tekijöitä, jotka vasta ratkaisevat, toimiiko syy-yhteys vai ei:

Analogia alkoholitutkimukseen on tässä ilmeinen. Alkoholismin faktinen "syy" on tietysti (liiallinen) viinanjuonti, mutta se ei voi olla koko arvoituksen ratkaisu, koska on paljon ihmisiä, jotka juovat säännöllisesti runsaastikin alkoholia mutta eivät koskaan tule alkoholisteiksi (sen sijaan toisin päin determinismi toimii, eli ei voi olla alkoholismia ilman viinanjuontia). Kaava on siis tässäkin

On siis oltava joitakin tekijöitä, jotka selittävät milloin a) viinanjuonti aiheuttaa henkilön alkoholisoitumisen ja b) väkivallan katseilu aiheuttaa henkilön aggressivoitumisen. Alkoholismia selitettäessä ei itse "ärsykkeen" eli viinan tai sen juomistilanteen tutkiminen paljon auta – tuntuisi jokseenkin triviaalilta laatia teorioita siitä, onko konjakin juominen tuhoisampaa kuin viskin naukkaileminen tai alkoholisoiko pullon suusta ryypääminen todennäköisemmin kuin kaljalasista kallistelu. Näissä asioissa voidaan toki havaita eroja ja ehkä säännönmukaisuuksiakin (esim. sosiaaliseen yläluokkaan kuuluvat ovat ehkä suosineet konjakkia ja viskiä kun taas rahvas alkoholisoituu oluen ja halpojen viinien voimalla), mutta ne eivät ole ratkaisevia tekijöitä lopputuloksen kannalta – jos konjakin ystävältä olisi estetty hänen mielijuomansa saanti, tarvittava alkoholiannos olisi saatu vaikka keskioluesta. Alkoholisoitumiseen johtava kehitys ei tästä olisi katkennut.

Huomattavasti mielekkäämpää on sen sijaan pohtia koko viinanjuonnin takana olevia syitä, jotka ratkaisevat sen, jääkö naukkaileminen "hyväksyttävälle" tasolle vai muuttuuko se "häiriökäyttäjäksi". Nyt alkoholismia aiheuttajiksi voidaan ajatella työttömyyttä, asunnottomuutta, ihmissuhdeongelmia, juurettomuutta, taloudellisia vaikeuksia jne. (joissakin tapauksissa rankka ryypääminen voi olla yksinkertaisesti jokin tapa 'tehdä jotakin', löytää toiminnalle jokin juoni. Se voi myös olla ainoa rationaalinen vaihtoehto kesämättömässä umpikujatilanteessa – jos valittavana on murheiden hukuttaminen viinaan tai itsemurha. Olettaen tietysti, että yksilö ei näe tilanteessa muuta ulospääsyä. Tämä on "weckrothlaista" inhimillisen toiminnan tulkittaa tyyppillisimmillään).

Olemme siis tavallaan sulkeistaneet koko "ärsykkeen" ja saaneet sen taustalla olevista

syistä ainakin loogisesti uskottavan selitysmallin itse lopputuotteelle eli alkoholismille. Viina on muuttunut lähinnä tekniseksi impulssiksi, joka tietyn toiminnallisen tilanteen ja käyttäytymisen motiivirakenteen myötä joko pysyy kohtuukäytön rajoissa tai tuo mukanaan alkoholisoitumisen (tai yhtä hyvin jää yksilön elämäntilanteen ulkopuolelle, jos valintana on absolutismi). Vaikka joskus sanotaankin "viinan vieneen hyvän miehen", ei alkoholista voida löytää mitään mystistä ainesosaa, joka saisi osan kansasta juomaan ja osan ei. Vasta siinä vaiheessa, kun henkilö jo on alkoholisti, viina muuttuu riippuvuutta aiheuttavaksi tekijäksi, joka omine olemuspiirteineen osin hallitsee yksilön elämää.

Sen sijaan väkivallan katselun ja aggression yhteyksiä selvitellessä tutkimuserinteessä on halki vuosikymmenien tunnettu suurta mielenkiintoa itse "ärsykkeen" ominaisuuksia kohtaan, kuten Banduran Bobo-kokeetkin osoittavat. Tyypillisiä korrelaatiotutkimusten aiheita ovat olleet animaatio vs. muunlainen väkivalta, tuomittavana esitetty vs. ihannoitu väkivalta, realistisesti (myös väkivallan seuraukset osoittava) vs. humoristisesti ("kieli poskella") kuvattu jne.

Väkivallan kuvauksista on siis etsitty sitä 'mystistä aineosaa', joka voisi selittää aggressivointitendenssin eroja. Ilmeisesti sellaisia on löydettykin, koska esim. uutisten tai ajankohtaisohjelmien kuvaamaa väkivaltaa ei ole ainakaan julkisessa keskustelussa vaadittu siivottavaksi, kun taas elokuvien ja sarjafilmiin kohdalla näin on tehty (mitä epärealistisemmasta ja viihteellisemmästä väkivallasta on kysymys, sitä pahempi – tähän viitannee sivulla 1 mainittu Ylen päätöksen termi 'laskelmoiva väkivalta'). Toisin sanoen, kun katsoja näkee väkivaltaa "objektiivisessa" kontekstissaan ja joutuu silmätysten myös uhrien kärsimysten kanssa, vaara aggressivoitua on pie-

nempi kuin Miami Vicea katseltaessa.

Väkivaltaviihdettä on tutkittu myös kvantitatiivisesti. Yhdysvalloissa havaittiin 1970-luvulla, että nuoret olivat 16 ikävuoteen mennessä nähneet keskimäärin 13 000 tv-murhaa (Waters & Malamud 1975). Suomessa puolestaan erään iltapäivälehdän tuoreen selvityksen mukaan television normaaliin viikkoanokseen kuuluu lähes sata pahoinpitelyä, murhaa tai muuta väkivallantekoa.

Se, että joukkotiedotusvälineissä on paljon väkivaltaa, epäilemättä vaikuttaa katsojiin. Ihmisten maailmankuvan muokkaajana juuri televisio on kiistatta tärkeä, semminkin kun sitä katsotaan säännöllisesti ja usein monta tuntia päivässä. Kuvaruudun välityksellä hahmottuu kuva väkivaltaisesta maailmasta, mitä ei voitane pitää sinällään harhaluulona, koska maailma ympärillämme on varsin väkivaltainen (itse asiassa juuri siksi myös joukkotiedotusvälineissä on paljon väkivaltaa...) — tosin jotkin tutkimukset ovat viitanneet siihen, että kuva tulee hieman vinoksi, esim. poliisien (ainakin amerikkalaisten) tai mustien väkivaltaisuus ylikorostuu ja luo kenties epärealistisia stereotyyppioita. Maailmankuvan "vinoutumista" on kuitenkin vielä pitkä matka siihen ajatukseen, että television väkivalta aiheuttaisi katsojissa ylläkköitä aggressiiviseen käyttäytymiseen näiden omassa elämässä.

Jätämme tämän kehittelyn toistaiseksi tähän ja palaamme yritykseemme väkivallan katselun ja aggression välisen suhteen uudelleenmuokkaamiseksi. Pyrimme mieltämään niin väkivallan katselun kuin aggressiivisen käyttäytymisenkin *toiminnallisiksi* ilmiöiksi, ja aloitamme jälleen analogialla alkoholitutkimuksen puolelta.

Eräs toiminnan psykologian keskeisiä prinssiippejä on se, että ihmisen toiminnalla on aina tietty motiivi. Ei ole olemassa toimintaa ilman motiivia, mutta aina tätä yhteyttä ei voi-

da havaita suoralta kädeltä: "motivoimaton" toiminta ei ole toimintaa ilman motiivia vaan toimintaa, jonka motiivi on subjektiivisesti ja objektiivisesti piilossa. Toiminnan rakenteen erittelyssä ovat olennaisia toimintojen kohteiden väliset erot eli A.N. Leontjevia lainaten "juuri toiminnan kohdehan antaa toiminnalle tietyn suunnan.

Esittämässäni terminologiassa on toiminnan kohde sen tosiasiallinen motiivi. Luonnollisestikin kyseessä voi olla niin aineellinen, havaittava kuin ideaalinenkin, kuviteltu kohde. Oleellista on, että se vastaa aina tiettyä tarvetta" (Leontjev 1977, 92).

Millaisia motiiveja sitten voisimme ajatella löytävämmekin kaltaisten ilmiöiden kuin alkoholin nauttimisen ja alkoholisoitumisen (tai väkivallan katselun ja aggressivoitumisen) taustalta? Mahdollista ovat esimerkiksi seuraavat:

alkoholin nauttiminen:

- mieltymys alkoholin makuun
- sosiaalisen kanssakäymisen tapa
- muun viiteryhmän jäljittely
- halua käyttäytyä 'aikuismaisesti'
- pyrkimys humalatilaa esim. estojen vähentämisen toivossa

alkoholisoituminen:

- työttömyys, asunnottomuus
- juurettomuus
- ihmissuhdeongelmat
- taloudelliset vaikeudet
- psyykkiset kriisitilanteet

On tietenkin hieman hassua ajatella alkoholismia "vastauksena" tiettyyn "tarpeeseen" — koska henkilöllä A on vaikeita ihmissuhdeongelmia, hänen on syytä alkoholisoitua! —, mutta tästä kuitenkin on kysymys, kun prosessia tarkastellaan lopputuloksen kannalta. Se, että kahdesta alkoholia nauttivasta henkilöstä toinen alkoholisoituu ja toinen ei, voi joutua joko sattumasta tai muusta selittämättö-

mästä tekijästä tai sitten jostain erottavasta tekijästä, jota tiede voi ainakin yrittää selvittää ja selittää. Sosiaalitieteiden olemassaolo pohjautuu juuri siihen, että sokean sattuman tai kohtalon asemesta (tai ainakin niiden ohella!) ihmisen käyttäytymistä suuntaavat myös loogisesti selitettävät ja ymmärrettävät syyt. Esimerkiksi sosiaalipsykologialta putoaisi pohja pois, mikäli ihmiset alkaisivat yhtäkkiä käyttäytyä kuin lottoarvonnan pallot tai ruletin numerot, vailla muuta logiikkaa kuin mielivaltaisen satunnaisuus.

Vastaavasti voimme etsiä väkivallan katselun ja aggressivoitumisen taustalla olevia motiiveja esimerkiksi seuraavilta suunnilta:

väkivallan katselu:

- tapa viettää aikaa, mieltymys "vauhdikkaaseen viihteeseen"
- muun viiteryhmän jäljittely
- sosiaalinen normi: "vain likat katsovat romantiikkaa, pojat taas jännitystä"
- samastumiskohteiden hakeminen

aggressiivisuus:

- huonot kotiolot, kasvatuksen virheet ja laiminlyönnit
- "huono seura", ajautuminen väkivaltaiseen ympäristöön
- henkisen pahoinvoinnin ilmaus
- halu saada 'koviksen' status

(vaikka aggressiivisuuden potentiaaliset syyt tässä liittyvätkin lähinnä nuoriin, on aggressio toki yhtä lailla aikuisväestönkin ominaisuus. Esimerkiksi Suomessa väkivaltatilastoja synkistävät suhteessa eniten 20-30-vuotiaat (miespuoliset) aikuiset. Heidän kohdallaan aggression taustalla voi olla myös samoja tekijöitä kuin edellä alkoholisoitumisen yhteydessä mainitut).

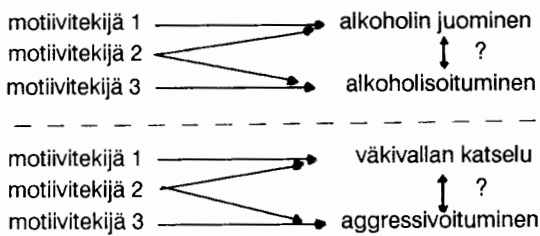
Tässäkin hahmotamme aggressiivisuuden syytä "jälkiviisaasti", prosessin lopputuloksen kannalta. Emme tietenkään voi tältä pohjalta lähteä laatimaan ennusteita siitä, ketkä ja millaisessa tilanteessa aggressivoituvat, koska ih-

misen tietoinen toiminta ei ole lainomaista siinä mielessä kuin esim. kehomme fysiologiset toiminnot (kun on kylmä, iho menee kananlihalle). Aggression taustalta voi löytyä myös täysin päinvastaisia motiivitekijöitä kuin edellä mainitut. Olennaista on se, *miten* pyrimme selittämään inhimillistä käyttäytymistä, ei se, *mitä* syitä voimme tällöin listata ylös.

Voimme nyt ajatella selittävämmä alkoholien nauttimisen ja alkoholisoitumisen sekä väkivallan katselun ja aggressivoitumisen yhteyttä toimintajärjestelmän sisäisten suhteiden kautta. Voimme esimerkiksi olettaa, että alkoholin nauttiminen sen makuarvojen vuoksi ei johda alkoholisoitumiseen yhtä todennäköisesti kuin siinä tapauksessa, että taustalla on myös niitä motiivitekijöitä, jotka mainitsimme alkoholisoitumisen potentiaalisina "syinä". Kysymys on todellakin vain todennäköisyydestä eikä determinismistä — joskus mieltymys alkoholin makuun "an sich" voi muodostua niin suureksi, että henkilö ennen pitkää on jo alkoholistin asemassa, vaikkei taustalla olekaan suoranaisesti alkoholisoitumista ruokkivia tekijöitä. Koska joku toinen alkoholista raivokkaasti pitävä henkilö kuitenkin välttää tämän kehityksen, täytyy takana jälleen olla jokin logiikka (jos kerran hyväksymme sen, ettei sattumalla ja kohtalolla voi selittää kaikkea inhimillistä käyttäytymistä). On mitä ilmeisemmin joitakin seikkoja, jotka osaltaan liittyvät siihen, "luisuuko" tilanne käsistä vai pitääkö henkilö alkoholinkäyttönsä hallinnassaan, seikkoja, joita ei voida palauttaa kokonaisuudessaan alkoholi-nimisen aineen ominaisuuksiin.

Samalla logiikalla voimme pyrkiä selittämään myös väkivallan katselun suhdetta aggressiivisuuteen. Henkilö, jonka toiminnallisessa kokonaisjärjestelmässä ei ole aggressivoitumista ruokkivia tekijöitä, ei todennäköisesti tunne tarvetta väkivaltaiseen käyttäyty-

miseen, vaikka hän näkisikin televisiossa ja muissa tiedotusvälineissä tällaisia 'malleja'. Mikäli tässä suhteessa tapahtuu muutos, se liittyy mitä ilmeisemmin ao. yksilön toiminnallisen järjestelmän sisäisten suhteiden uudelleenjärjestelyihin eikä siihen, että väkivalta-vaihe yhtäkkiä olisi alkanut "vaikuttaa" häneen (esimerkiksi niin, että asuinpaikan vaihdoksen yhteydessä henkilö on tutustunut uuteen alakulttuuriin, joka arvostaa ja ihannoii aggressiivisuutta, ja pelätessään jäävänsä yksin henkilö omaksuu itsekin nämä arvot saadakseen viiteryhmänsä hyväksynnän).

Alkoholin nauttimisen ja alkoholisoitumisen sekä väkivallan katselun ja aggressiivoitumisen suhde on siis ymmärrettävissä ihmisen kulloisenkin toiminnallisen kokonaisjärjestelmän ja sen motiivirakenteen sisäisten suhteiden kautta. Tällöin on jo käsitteellisestikin mahdotonta tutkia esim. väkivaltaviihteen ja aggression suhdetta kollektiivisena ilmiönä, koska nämä toiminnalliset järjestelmät ovat eri ihmisillä erilaiset. Vaikka henkilöt A ja B katsovatkin samaa ohjelmaa samanlaisissa olosuhteissa, tämän katselun asema heidän toimintajärjestelmässään on todennäköisesti erilainen.

Televisiotutkimuksen piirissä on jo pitkään kritisoitu perinteisiä sisällönanalyysi- ja vaikutustutkimuksia ja vaadittu huomion kiinnittämistä nykyistä enemmän television *merkitysmaailmaan* ja koko katselukäyttäytymisen dynamiikkaan (miksi lapset ja nuoret katsovat

niin paljon televisiota? Onko lasten ja nuorten tv-katselu samaa kuin aikuisten tv-katselu? Ellei, mikä niitä erottaa?). Tällainen suunta on toiminnan psykologian näkökulmasta ehdottomasti hedelmällinen, etenkin väkivaltaproblematiikan kohdalla. Karrikoiden ilmaistuna tutkijoiden pitäisi keskittyä enemmän väkivallan *katseluun* kuin *wäkivallan* katseluun.

Samoin olisi syytä suhtautua väkivaltaviihteen suhteeseen huomattavasti analyyttisemmin ja "kiihkottomammin" nähdä se yhtenä joukkotiedotussisältönä muiden joukossa. Esimerkiksi suomalaisen aggressiopsykologian merkittävin nimi eli Kirsti Lagerspetz on perustellut omaa vakaumustaan väkivallan katselun vahingollisuudesta sillä, että sen takana on "mielekäs selitys", ts. niin sanottu terve järki sanoo, että kun kerran väkivaltaa on televisiossa paljon, se myös vaikuttaa katsojiin ja aiheuttaa mm. nähtyjen mallien jäljittelyä (Lagerspetz 1988, 152-153). Avoimeksi jää, miksi juuri väkivallalla olisi tällainen teho, eihän esim. rakkauselokuvienkaan runsas katsominen saa ihmistä rakastumaan eikä vuosia jatkunut altistuminen Urheiluruudulle ole saanut suomalaismiehiä tarttumaan keihäseen tai ryhtymään mäkihyppääjiksi. Ehkä taustalla on antiikkiin juontuva näkemys ihmisen halusta "tehdä paha" mieluummin kuin hyvää, jolloin negatiiviset impulssit vaikuttavat esimerkinomaisesti mutta positiiviset eivät...

Pyrkiessämme selittämään väkivallan katselun ja aggressiivisuuden suhdetta toiminnan psykologian viitekehyksestä olemme joutuneet tekemään sen ennako-oletuksen, että ihmiset ovat tietoisesti toimivia persoonallisuksia, jotka ovat selvillä toimintansa seurauksista itselleen, muille ja fyysiselle ympäristölleen. Kuten jo aikaisemmin totesimme, tämä ei välttämättä päde aivan pienten lasten

kohdalla. Niinpä sensuuri-ideologian sisältämä lastensuojelullinen aspekti on tiettyssä mielessä perusteltu, joskin nykyistä ikärajajärjestelmiä ei voitane pitää kovin järkevänä (esim. 18 vuoden ikäraja tuntuu liioitellulta, tajuavathan lapset jo viimeistään kouluiässä sellaisten käsitteiden kuin "leikisti" ja "oikeasti" eron tai ymmärtävät millaisia seurauksia väkivallanteoista on uhrille todellisessa elämässä). On tietenkin mahdotonta sanoa, missä iässä lapsi muuttuu pelkästä 'yksilöstä' tietoiseksi persoonallisuudeksi, kyseessä on varmasti hyvin liukuva kehitysvaihe — toisaalta voidaan ajatella niinkin, että siinä vaiheessa kun lapsi alkaa tietoisesti valita omia katsomiskokemuksiaan ja hänen valintansa liittyvät selviin motiivitekijöihin, on hän myös riittävän kehittynyt tiedostamaan oman toimintansa luonteen ainakin sellaisilla dimensioilla kuin oikea — väärä, hyvä — paha jne. Joka tapauksessa pienten lasten emotionaalinen ja kognitiivinen erityisluonne on huomioitava aggressiopsykologian aksiomien yleisen metodologisen arvioinnin yhteydessä.

Toisen "haasteen" toiminnan psykologian selitysmallille muodostavat ne ihmiset, jotka ainakin ikänsä ja muun normaalin kehitystasonsa puolesta ovat persoonallisuuksia edellä mainitussa mielessä, mutta jotka silti eivät noudata sitä logiikkaa, johon tarkastelumme liittyy. Heitä voimme tässä kutsua vaikkapa kollektiivisesti psykopaateiksi, toisin sanoen kyseessä ovat ihmiset, jotka jonkin psykkisen tai fysiologisen häiriötilan vuoksi syllistyvät tekoihin, joita voimme vähintäänkin pitää edesvastuuttomina. Heidän kohdallaan esim. väkivaltaviihde voi todella sanan varsinaisessa merkityksessä antaa suoraviivaisen mallin teoille itseä tai kanssaihmiä kohtaan. Toisaalta voidaan huomauttaa, että tällaiset ihmiset muodostavat haasteen vähän kaikelle mahdolliselle, esim. jos elokuvia läh-

dettäisiin kieltämään sen nojalla, että psykopaatit voivat saada niistä tuhoisia vaikutteita, voitaisiin yhtä hyvin vaatia kieltolakia veitsille, puukoille ja muille potentiaalisille teräaseille (sellaisen nähdessään psykopaatti voi saada kimmokkeen veritekoon), tulitikkujen myynti tulisi ottaa erityisvalvontaan jne. — toisin sanoen tilanne menisi ennen pitkää mahdottomuuksiin. Edelleen voidaan olettaa, että sellaisten tapausten lukumäärä, joissa joku henkisesti tasapainoton henkilö on todistettavasti saanut kimmokkeen väkivallanteokseen pelkän väkivaltaviihteen katselun seurauksena, lienee varsin vähäinen.

Kirjallisuus

- BANDURA, A. *Aggression — a Social Learning Analysis*. Prentice-Hall, New Jersey, 1973.
- BANDURA, A. *Social Learning Theory*. Prentice-Hall, New Jersey, 1977.
- BANDURA, A. & WALTERS, R.H. *Social Learning and Personality Development*. Holt, Rinehart & Wilson, New York, 1963.
- BERKOWITZ, L. 'Some Effects of Thoughts on Anti- and Prosocial Influences of Media Events: A Cognitive-neoassociation Analysis'. *Psychological Bulletin* 95, 1984, 410-427.
- BRYAN, H.J. & SCHWARTZ, T. 'Effects of Film Material upon Children's Behavior'. *Psychological Bulletin* 75, 1971, 50-59.
- CLINE, V.B & CROFT, R.G. & COURRIERS, S. 'Desensitization of Children to Television Violence'. *Journal of Personality and Social Psychology* 27, 1973, 360-365.
- FESHBACH, S. 'The Stimulation versus Cathartic Effects of a Vicarious Aggressive Activity'. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 63, 1961, 381-385.
- FESHBACH, S. 'The Function of Aggression and the Regulation of Aggressive Drive'. *Psychological Review* 71, 1964, 257-272.
- HEMÁNUS, P. 'Varhaislapsuus ratkaiseva, tv-väkivalta vain lisätekiä'. *Lapset ja yhteiskunta* 1, 1988, 14-16.
- HICKS, D.J. 'Imitation and Retention of Film Mediated Aggressive Peer and Adult Models'. *Journal of Personality and Social Psychology* 2, 1965, 97-100.
- HUESMANN, L.R. 'Television: Ally or Enemy?' *Contemporary Psychology* 29, 1984, 283-285.
- HUESMANN, L.R. & LAGERSPETZ, K. & ERON, L.D. 'Intervening Variables in the TV Violence — Ag-

- gression Relation: Evidence from Two Countries'. *Developmental Psychology* 20, 1984, 746-775.
- LAGERSPETZ, K. 'Filmatun väkivallan vaikutuksia koskevat tutkimukset ja mitä niistä voidaan päätellä'. Teoksessa: KYTÖMAKI, J. & PAANANEN, S. (toim.). *Televisio ja väkivalta*, Oy Yleisradio Ab, Suunnittelu- ja tutkimusosasto, sarja B 5, Helsinki 1988.
- LEONTJEV, A.N. *Toiminta, tietoisuus, persoonallisuus*. Kansankulttuuri, Helsinki 1977.
- LIEBERT, R.M. & SPRAFKIN, J. *The Early Window. Effects of Television on Children and Youth*. Pergamon General Psychology Series (3rd Edition), 1988.
- MACCOBY, E.E. 'Role-Taking in childhood and its Consequences for Social Learning'. *Child Development* 30, 1959, 239-252.
- VIEMERÖ, V. 'Filmatun väkivallan ja aggressiivisuuden välinen yhteys'. *Psykologia* 21:6, 1986, 426-429.
- WALTERS, R.H. & THOMAS, L. E. & ACKER, C.W. 'Enhancement of Punitive Behavior by Audiovisual Displays'. *Science* 136, 1962, 872-873.
- WATERS, H.F. & MALAMUD, P. 'Drop that Gun, Captain Video'. *Newsweek* 10.3.1975.
- WECKROTH, K. *Toiminnan Psykologia*. Kustannusosakeyhtiö Hanki ja Jää. Helsinki, 1988.